

# Inhoud

|                                                      |     |
|------------------------------------------------------|-----|
| Voorwoord: Wie heeft hier belang bij?                | 9   |
| I Handelen in verwarring                             | 15  |
| 1 Duizelingwekkende inflatie (en die is jouw schuld) | 17  |
| 2 De publieke opinie                                 | 30  |
| 3 Beeldvorming, geld en macht                        | 41  |
| 4 Wanneer de Publieke Opinie geld waard is           | 47  |
| 5 Beeldvorming en experts                            | 52  |
| [een adempauze]                                      | 59  |
| II Ongelijker dan we denken                          | 61  |
| 6 Van loon-prijsspiraal naar graaiflatie             | 63  |
| 7 Werken moet lonen                                  | 68  |
| 8 Ongelijker dan we denken                           | 80  |
| 9 Deeltijddecadentie?                                | 88  |
| [een adempauze]                                      | 95  |
| III De hardwerkende Nederlander                      | 97  |
| 10 Voor een dubbeltje op de eerste rang              | 99  |
| 11 Nederland lagelonenland                           | 108 |
| 12 Verdienen aan misstanden                          | 114 |
| [een adempauze]                                      | 128 |

|    |                                     |     |
|----|-------------------------------------|-----|
| IV | Laat ze maar ophef eten             | 131 |
| 13 | Een coalitie van haat               | 133 |
| 14 | De twee Nederlandse superconflicten | 141 |
| 15 | Bullshit                            | 150 |
| 16 | ‘Flooding de polder with shit’      | 162 |
|    | [De laatste adempauze]              | 175 |
| V  | Het essentiële is onzichtbaar       | 181 |
| 17 | Solidariteit                        | 183 |
| 18 | De kracht van deliberatie           | 192 |
| 19 | Een nieuwe politieke strategie      | 201 |
| 20 | Een ander soort journalistiek       | 212 |
| 21 | Bijdragen aan het juiste conflict   | 216 |
|    | Een woord van dank                  | 223 |
|    | Noten                               | 225 |

# Voorwoord

## Wie heeft hier belang bij?

In de late zomer van 2022 zit ik om tafel met Tijmen en Vera, twee jonge economen uit het team waarmee ik onderzoek doe naar ongelijkheid in Nederland. Stoom komt die dag uit onze oren terwijl de frustratie van onze gezichten druipt. We zijn woedend.

De reden?

Al maandenlang worden op televisie, in krantencolumns en zelfs in de Tweede Kamer aantoonbare onjuistheden verkondigd. Nou is dat op zichzelf steeds minder uitzonderlijk, maar dit keer is het anders. Déze onjuistheden zijn namelijk een directe greep in de portemonnee van grote aantallen gezinnen die al genoeg zorgen hebben.

Terwijl de prijzen van boodschappen, gas en licht die weken razendsnel stijgen, laat een legertje invloedrijke werkgevers, economen en politici overal horen dat de oplossing vooral níét is om de inkomens van mensen te verhogen. Hun boodschap: we worden gewoon een stukje armer en moeten ons daarop aanpassen. Of zoals een *AD*-columnist die dagen niet-zo-subtiel schrijft over mensen die geld tekortkomen: ‘Die kaas over de macaroni is wel lekker maar niet nodig.’<sup>1</sup>

Het probleem: er klopt niets van, maar niemand lijkt het door te hebben.

Naar de verschillen tussen arm en rijk doe ik op dat mo-

ment al een tijdje onderzoek. Nadat ik in 2020 samen met Sander Heijne het boek *Fantoomgroei* publiceerde, vroeg de vakbond FNV mij stukje bij beetje een beeld te vormen van de ongelijkheid in Nederland. Hoe verdienen we als land ons geld en hoe delen we deze welvaart met elkaar? En waarom is het zo moeilijk daar écht verandering in te brengen?

Met een klein team buig ik me sinds 2021 over deze vragen. Al snel ontdekken we drie dingen. De eerste: de ongelijkheid in ons land is een stuk groter dan de meeste mensen denken. De tweede: er bestaan meerdere hardnekkige mythes over Nederland als gelijkheidsparadijs. Die mythes zijn er niet voor niets. Ze helpen sommige mensen om alles bij het oude te houden. De derde: wie die mythes uit de weg wil ruimen, kan rekenen op flinke tegenstand.

En precies die tegenstand maakt Tijmen, Vera en mijzelf op die dag zo woedend.

In ons verzet tegen de onjuistheden dragen we al een jaar lang zorgvuldig onderzochte tegenargumenten aan. We laten zien dat wat velen zo gretig roepen niet klopt, dat het anders zit. Maar wat we ook doen: er wordt nauwelijks geluisterd. Mensen met meer macht en een luidere stem weten het woord te voeren. Eet je macaroni maar zonder kaas.

En dan moet de grootste frustratie nog komen.

Een klein jaar later lijkt de wereld er namelijk anders uit te zien. Verpakt onder de noemer ‘bestaanszekerheid’ krijgt sociale ongelijkheid in 2023 ineens een prominente plek in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen.

In die maanden is Pieter Omtzigt opgestaan als politieke sensatie. Hij zit al twee jaar als eenling in de Tweede Kamer en is populair. Eind augustus ziet zijn partij Nieuw Sociaal Contract (NSC) het levenslicht. Omtzigt kiest twee speerpun-

ten: goed bestuur en bestaanszekerheid.<sup>2</sup> Daarmee bepaalt hij direct de politieke thema's voor de komende weken. Tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen een goede maand later valt de term 'bestaanszekerheid' bijna zeventig keer. De piketpalen voor de verkiezingen zijn geslagen.

Is het gek dat ik voorzichtig hoopte op echte verandering? De politiek leek mijn team gelijk te geven: de ongelijkheid in Nederland is te groot, voor veel mensen is het vervullen van hun basale behoeften een dagelijkse puzzel en alles draait om de vraag hoe we zorgen voor meer bestaanszekerheid.

Dat was buiten de tegenstand gerekend.

In de late zomer van 2024 blader ik door een flinke stapel papieren. Voor op het document staat in grote blauwe letters *Regeerprogramma*. Die ochtend heeft kersvers premier Dick Schoof de opgesomde ambities van zijn kabinet naar de Tweede Kamer gestuurd. Na maanden van politieke beloftes zal blijken wat die woorden waard waren.

Ik pluis het eerste hoofdstuk door. De titel: Bestaanszekerheid en koopkracht. Zoekende naar kabinetsplannen om Nederlandse gezinnen wat meer zekerheid te bieden, kan ik maar tot één conclusie komen: er staat niets. Of althans, er staat van alles, maar meer dan lippendienst is het niet.

Nu het stof is neergedaald en alle beloftes daadwerkelijk moesten worden opgeschreven als beleid, bleek hoe naïef mijn hoop was.

De twee jaar tussen geruzie over onbetaalbare boodschappen en deze gebroken politieke belofte waren een harde les: zelfs wanneer je denkt dat verandering onvermijdelijk is, kan die je nog ontglippen.

Mijn team en ik waren druk bezig onderzoek te doen. De feiten op een rij te krijgen. Zeker weten dat we de juiste ar-

gumenten aan onze zijde hadden. We deden wat alle brave jongens en meisjes doen: de beste leerling van de klas zijn. We zagen daarbij alleen over het hoofd dat feiten en argumenten er niet zoveel toe doen. Zonder het door te hebben namen we het tegen sterkere strategieën op.

Dit boek is mijn poging om te begrijpen waarom echte verandering zo moeilijk te bewerkstelligen is, zelfs wanneer de hele politiek beweert het met je eens te zijn. Kunnen we Nederland gelijkjer en rechtvaardiger maken? Of is dat nagenoeg onmogelijk? Wie heeft er baat bij alles bij het oude te laten – en wie betaalt daarvoor de prijs? Om antwoorden te vinden ging ik met een vergrootglas terug in de tijd, speurend naar ontbrekende puzzelstukken.

De belangrijkste les bleek deze: alle feiten van de wereld zullen niet helpen wanneer je het tegen beeldvorming opneemt.

Het eerste puzzelstuk vond ik toen mijn eigen onderzoeksteam tegen de macht van die **beeldvorming** botste. Terwijl wij probeerden manieren te vinden om het land wat gelijkjer te maken, bleken we niet voorbereid op de beeldvormingsstrijd die (grote) ondernemingen en politici zouden ontketenen. Verwarring en ophef waren doelbewuste instrumenten om ons af te leiden. Wie overeind wil blijven moet deze beeldvormingsstrijd begrijpen, zo leerde ik van een Amerikaanse propagandist.

Het tweede puzzelstuk vond ik tussen de **mythes** die mijn team probeerde te bestrijden. Verschillende verhalen spiegelten ons het beeld voor van Nederland als ‘heel gelijk landje’. Met wiskundig geharrewar en ronkende anekdotes wordt getracht dat idee overeind te houden. Maar wat gaat er schuil achter dat beeld?

Het derde puzzelstukje geeft antwoord op de vraag wie **belang** hebben bij deze mythes. Van groenbruine weilanden vol distributiecentra tot stedelijke appartementen met als sardientjes opgeblikte arbeidsmigranten: Nederland barst uit zijn voegen. Daarvan profiteert een select gezelschap dat de politiek succesvol naar zijn hand wist te zetten. De rest van Nederland betaalt de prijs.

Voor het vierde puzzelstukje volgde ik het **spoor van ophef en verwarring** dat diepe kloven door ons land trekt. Het leidde me van Amerikaanse strategen naar Nederlandse talkshows om te ontdekken hoe de belofte van bestaanszekerheid om zeep werd geholpen. Met goed doordachte beeldvormingsstrategieën slagen politici erin ons af te leiden van de grote problemen van deze tijd. Tot tevredenheid van degenen die liever geen verandering zien.

Deze vier delen van de puzzel vormen één kraakhelder beeld: dat van een verdeeld land. En daar is niets toevalligs aan.

Van het zaaien van tweespalt, het voeden van verwarring tot het oppoken van woede: op velerlei manieren wordt onze aandacht gevangen in een web van ophef. Die ophef leidt ons af van de ongelijke verdeling van onze welvaart, en houdt die ongelijkheid in stand. Zo kon een politieke belofte van meer bestaanszekerheid geruisloos sneuvelen. Maar de gevolgen strekken veel verder.

Boze mensen werken niet graag samen. Onzekerheid en angst hebben de neiging te verlammen. En dat is een steeds groter probleem. Wie lost de grote vragen van onze tijd nog op, nu wij elkaar met toenemend wantrouwen bekijken? Van het bouwen van voldoende woningen, tot het herstellen van de natuur en het garanderen van onze nationale veiligheid: we zullen het samen moeten doen.

Niemand is verplicht ophef een probleem te vinden. Maar (bijna) iedereen betaalt er de prijs voor. Altijd.

Toch bleek de puzzel met vier stukken niet compleet. Naarstig op zoek naar hoop en oplossingen vond ik het vijfde en laatste puzzelstuk: dat van de **gedeelde belangen**. Op bezoek bij mijn Franse schoonouders drementelden mijn vingers over rijen boekruggen in een kast, tot ze toevallig stilhielden bij een kinderboek. Op een onverwacht moment en een onverwachte plek vond ik een uitweg: wanneer we kiezen voor wat ons bindt en sterker maakt, is een andere wereld mogelijk.

We zullen er hard voor moeten werken. Maar die verandering is een hoop waard.

# I

## Handelen in verwarring

*Over hoe het spel gespeeld wordt: torenhoge inflatie, het  
verlies van onze onschuld en hedendaagse propaganda*

## Duizelingwekkende inflatie (en die is jouw schuld)

In 2021 begin ik, in opdracht van vakbond FNV, met een vijfkoppige roedel eigenwijze, bevlogen en bovenal slimme onderzoekers te werken aan een ambitieus onderzoeksproject: hoe verdienen we als Nederland ons geld en hoe delen we deze welvaart met elkaar?

Ons team bestaat uit drie rasechte economen: Tijmen en Jacob-Jan, jongemannen die het bijna altijd beter (denken te) weten dan jij – en elkaar. Er is Vera, de dappere econome die het daadwerkelijk beter weet. De vakbondsveteraan Pim houdt het team op koers. Ikzelf sluit de rij, vooral bedreven in het optekenen van onze bevindingen in een aansprekend verhaal.

We gaan vol goede moed van start, maar de ongelijkheidspuzzel leggen blijkt nog niet zo makkelijk. In tegenstelling tot de meeste legpuzzels bestaat er geen plaatje van het eindresultaat. We weten simpelweg niet hoe het totaal eruitziet, en dus weten we ook niet precies hoe de stukjes in elkaar passen.

In die zin lijken we af en toe op de parabel over de blinden en de olifant. In dat verhaal komt een groep blinde mannen tijdens een tocht buiten hun dorp in aanraking met een olifant. Een exotisch wezen dat zij noch hun dorpsgenoten ooit eerder hebben ontmoet. Omdat ze de wereld alleen tot

zich kunnen nemen via andere zintuigen dan hun zicht, beginnen ze samen aan de olifant te voelen. De een grijpt zijn staart, de ander een poot en weer een ander de slurf. Wanneer ze later terugkeren en de dorpelingen horen van hun ontmoeting, vuren dezen uit pure opwindingen tientallen vragen op ze af: hoe was het?! Op dat moment ontdekken de blinden dat hun antwoorden nogal uiteenlopen. Sterker nog, ze zijn het verre van eens over hoe een olifant eruit zou zien. En toch weten ze allemaal zéker dat ze er een ontmoet hebben!

Het is een parabel met een moraal. Bij gebrek aan alwetendheid moeten we bescheiden zijn over wat we wél weten. Wij willen de héle olifant in beeld brengen, dus betasten we het dier uitvoerig. We lezen, bekijken en analyseren ons een slag in de rondte.

In de maanden die volgen, ontstaat voor onze ogen langzaam het beeld van een rijk land met grote verschillen. Een paradijselijk stukje aarde, maar lang niet voor iedereen.

Bovendien ontdekken we dat hardnekkige mythes ons zicht op de ongelijkheid in Nederland, op onze olifant, vertroebelen. Een korte greep: is Nederland een land van werkschuwe deeltijdwerkers? Ik dacht het niet. We werken veel meer en harder dan vaak wordt voorgesteld. Sterker nog, we werken meer dan ooit. Verdienen we daar ook meer mee? Dat valt tegen. Terwijl de werkdruk toeneemt liggen de lonen lager dan we dachten. Het is voor velen steeds harder hollen om niet achteruit te gaan. En dat geldt des te meer als je inkomen lager is. Want Nederland als toonbeeld van gelijkheid? Helaas niet. De inkomensverschillen zijn veel groter dan we dachten en veel meer mensen flirten met armoede dan dat je in een rijk land als Nederland zou verwachten.

Maar net wanneer we denken deze mythes rustig uit de